

МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМНИНГ “МУХБИРЛИ” ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИНГ ДИДАКТИК ПРИНЦИПЛАРИ

Каримов Комилжон Абдурахимович

Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) доцент

Аннотация:

Мақолада мактабгача таълим муассасалари ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизими фаолиятини такомиллаштириш масалаларига бағишланган. Шунингдек, муаллиф малака ошириш тизимини инновацион ёндошув асосида ташкил этиш бўйича ўз фикр ва мулоҳазаларини бериб ўтган.

Калит сўзлар: Мактабгача таълим, инновацион ёндошув, масофавий таълим, малака ошириш, муаммо, жараён, тизим, дастурлаш, баҳолаш, билим, малака, кўникма.

Мавзунинг долзарблиги

Мамлакатимизда ёш авлодга таълим-тарбия бериш, ўғил-қизларнинг баркамол инсонлар бўлиб улғайишини таъминлаш мақсадида мактабгача таълим муассасалари фаолиятини янада такомиллаштиришга катта эътибор қаратилмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Педагог кадрларни тайёрлаш, халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2017 йил 26 сентябрдаги ПҚ-3289-сон, “Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида” 2017 йил 30 сентябрдаги ПҚ-3305-сон қарорлари қабул қилинди [1].

Тадқиқотнинг мақсади

Тингловчилар билан доимий алоқа боғлаш, тингловчиларга зарур методик ёрдам бериш, яқка тартибдаги машғулоти бажариш юзасидан назоратни амалга ошириш ва тингловчилар билимларини баҳолаш мақсадида кўпгина хизматлар ташкил этилди. Бу ҳам бўлса масофавий таълим.

Тадқиқот объекти ва услублари

Бизнинг фикримизча, таълим жараёнига масофавий таълимнинг концептуал ғоялари билан қўшиб олиб борилган шахсий-фаолиятли ёндашувлар синтези мактабгача таълимнинг янги сифатини таъминлайди.

Масофавий таълим феноменини назарий англаш тўғрисидаги ишларнинг хусусияти шундан иборатки, масофавий таълим назариясига бағишланган кўпчилик ишлар педагогик, ташкилий, иқтисодий ва бошқа ёндашувларнинг синтези бўлиб ҳисобланади[2]. Бунда кўпгина муаллифлар мавжуд бўлган илмий тушунчалар аппаратининг чекланганлиги тўғрисида хулосага келадилар ва масофавий таълимни мос равишда ёритиш мақсадида назарий аппаратни ривожлантиришда ўзларининг таклифларини беришга ҳаракат қиладилар [3].

Охирги ўттиз йил давомида масофавий таълим таълим тизимлари кўринишини ўзгартирган ҳолда таълимий ва ахборот маданиятининг оламшумул ҳодисаси бўлди. “Масофавий таълим” деб умумий ном билан бирлашган бутун бир таълим химатлари индустрияси пайдо бўлди ва тезкор ривожланмоқда, у таълим оловчиларнинг жуда кўпчилик сонини қамраб олади ва ўзининг ўлчамлари ва инфраструктурасининг мураккаблиги билан лол қолдиради [4].

Лекин, масофавий таълимнинг кўпқирралилиги ва кенгқамровлилиги, турли марказларда масофавий таълимни ташкил қилиш шакллариининг турли туманлиги сабабли масофавий таълимнинг умумий қондаси мавжуд эмас..

Баъзи муаллифлар масофавий таълим бу таълимнинг шакли эмас, фақатгина алоҳида “таълим технологиялари” ёки “ахборотли-таълим макони” деб [5], бошқалари эса масофавий таълим, таълимнинг сиртқи шаклини белгилаб беради, учинчилари таълимнинг бу шакли учун бундан ҳам умумийроқ бўлган очик таълим деган атамани таклиф қиладилар.

Европа мухбир мактаблари ассоциацияси (AECS) президентининг образли таъбири бўйича: “Масофавий таълим – бу ўқишдан сал каттароқ, эшитиш ёки кўришдан каттароқ, аввалроқ тайёрланган ўқув материалларидан каттароқ, технологиядан каттароқ, мустақил ўрганишдан каттароқ, тренингдан каттароқ, очик ўқишдан каттароқ нарсадир....”[6].

Бизнинг тадқиқотимиз доирасида масофавий таълим нима, мактабгача таълим муассасалари педагог кадрлар малакасини ошириш тизимида масофавий

таълимни ривожлантиришга бўлган эҳтиёжлар нимани англатади, деган саволларга аниқроқ ва равшанроқ жавоб берувчи муҳим кўрсаткичларни аниқлаш муҳимдир.

Бу мақсадда “масофавий таълим” тушунчасига таъриф беришнинг А.В.Густырь таклиф этган таҳлил методидан фойдаланамиз. Агар масофавий таълимнинг асосий белгиси масофадан ўқитиш, яъни таълим жараёни таълим олувчи ва таълим берувчи бир аудиторияда эмаслиги ҳолатида юз берса, унда улар орасидаги мулоқот билвосита характерга эга бўлади ва ахборот-коммуникацион воситаларга муҳтож бўлади. Бошқача қилиб айтганда масофавий таълим таълим олувчининг таълим берувчи (умумий ҳолда предметли ва методик билимлар манбаи) билан тескари алоқаси бўлишини ёки интерфаолликни кўзда тутди [7].

Шундай қилиб, масофавий таълимнинг таълимнинг бошқа турларидан, энг аввало кундузги таълимдан фарқи, билвосита интерфаол коммуникация орқали таълим олиш усулидир, бунда коммуникациянинг муайян воситалари ва технологиялари масофавий таълимнинг муҳим белгиси сифатига эга эмас.

Тадқиқот натижалари ва таҳлили. “Масофавий таълим” тушунчасини кенгайтириш мақсадларида масофадан ўқитишнинг амалдаги турларини солиштириш методидан фойдаланиш мумкин, у биринчидан, масофавий таълим назарияси ва амалиётини ривожлантиришдаги тенденцияларни аниқлаш, иккинчидан, масофавий таълим турлари ўртасидаги алоқаларни ўрнатиш, учинчидан, масофавий таълим методологиясини, унинг турлари асосидаги дидактик тамойилларни аниқлаш имконини беради.

Масофавий таълим назарияси ва амалиётининг ривожланишини таҳлил қилишда икки турдаги таълим тизими аниқ ажралиб чиқади, уларни фарқлаш, “масофавий таълим” тушунчасини етарли даражада аниқлашга уринишда юзага келадиган зиддиятлар моҳиятини тушунишга олиб келади.

“Мухбирли таълим” деб ном олган таълим тизими, тарихан масофавий таълимнинг бошқа турларидан олдин пайдо бўлган. Ўқитишнинг бу турининг асосида масофавий почта жўнатмалари воситасидаги таълим коммуникацияси ётади.

Иккинчи турдаги таълим тизими ахборот-коммуникация воситалари ривожланишидан пайдо бўлган, у аудитория машғулотларини узоқ масофалардаги аудиторияларга узатиб бериш имконини яратган ва аудио-видео- трансляциялар воситаси билан масофавий таълим коммуникациясини таъминлаган.

Мухбирли таълим тизими масофавий таълим ғоясини таълим жараёнининг анъанавий ташкилий шаклларида бутунлай фарқ қиладиган таълим шакли сифатида амалга оширади.

Масофавий таълимнинг “мухбирли” таълим тизимининг дидактик принциплари ушбу таълим шаклида ўқиётганларнинг психологик хусусиятлари ва таълимий эҳтиёжларини амалга оширади. Умумий дидактик тамойиллар сирасига қуйидагилар киради:

1. “Мухбирли ўқитиш”, ўқитиш шакли сифатида, таълим олувчилар учун махсус ўқув-методик ва аттестацион материалларни яратишни талаб қиладиган мустақил таълим фаолиятига асосланган;
2. Таълим олувчининг таълимнинг мазмуни ва муддатларини танлашдаги мустақиллигини тан олиш, оралиқ ва якуний аттестацияга ва баҳолашга таълимнинг мақсади ва якуний натижаси сифатида эмас, балки мотивация ва ўз-ўзини назорат қилиш сифатидаги прагматик муносабатда бўлиш;
3. Таълим берувчи ўқитувчи ва таълим олувчини мустақил таълим фаолиятига йўналтирувчи консультант (устоз, тьютор)нинг ролларини дидактик ўзаро ҳаракат (диалог) асосида ажратиш;
4. Таълимнинг вариативлигининг янада юқорироқ даражасини таъминловчи ва мухбирли коммуникацияни енгиллаштирувчи модуллар асосида ташкил этилиши;
5. Таълим муддатларининг ўзгарувчанлиги ва уларга мос равишда таълим жараёнининг шиддати;
6. Кундузги машғулотлар (сессиялар)нинг минимал даражада камайтирилиши, уларнинг мақсадга мувофиқлигини таъминлайдиган махсус шакллари ишлаб чиқиш;

Масофавий таълимнинг “мухбирли” дидактик моделига кўра, анъанавий аудитория машғулотлари (маъруза ва семинарлар) бошқа шакллар: махсус ўқув-методик материаллар мажмуаси ишлаб чиқилиб, амалга ошириладиган

Ўқувчининг ўз-ўзини ўқитиш фаолияти, ҳамда оддий семинарга ўхшайдиган ва маърузадан чуқур фарқ қиладиган фаол амалий гуруҳли машғулотлар – тьюториаллар билан алмаштирилади.

Телекоммуникация воситалари ва каналлари тьютор ва ўқувчининг ўқув-методик материалларни етказиш ва индивидуал маслаҳатлар бериш жараёнида, гуруҳнинг ўзаро ички ҳаракатларида мулоқот қилиш ва интерфаолликни таъминлаш воситаси сифатида фойдаланилади.

Ўқувчининг ўз-ўзини ўқитиш фаолиятини таъминловчи ўқув-методик материаллар мажмуасига фақат жиҳозлар ёрдамидагина фойдаланиш мумкин бўлган, ўқувчиларнинг кўпчилик қисми осонлик билан ишлата оладиган материалларгина киради.

Масофадан ўқитишнинг “мухбирли” дидактик моделини амалга ошириш ўқитувчи (тьютор)дан на фақат маслаҳатлар, балки психологик қўллаб-қувватлашни ҳам ўз ичига олган махсус махсус малака ва кўникмаларни талаб қиладди. Унинг учун тьютор бир неча ўқув курслари материалларини эркин билиши билан бирга гуруҳли ишларни ҳам ташкил қила олиши лозим.

Юқорида айтилганидек, масофавий таълимнинг “трансляцияли” модели педагог ва ўқувчининг таълим жараёни доирасидаги муносабатлари туридан фарқ қилмайдиган, демакки, классик дидактика ва таълим жараёнининг анъанавий шаклларида асосланган масофавий ва кундузги таълимнинг принципиал бирлиги ғоясига асосланади.

Масофавий таълимнинг ушбу моделига кўра, анъанавий машғулотлар: маъруза ва семинарларнинг телекоммуникация воситалари ёрдамида маълум масофага узатилиши таъминланади, бу эса виртуал аудиторияда ўқиётганлар сонини бир қанча кўпайтириш имконини беради.

Шу билан бирга, замонавий таълим жараёнининг бошқа ташкил этувчи қисмлари (семинарлар, мустақил иш, маслаҳатлар, баҳолаш ва б.ш.қ.) масофадан ташкил этила олмайди, бу эса масофавий таълимнинг устунлигини камайтиради.

Бундан ташқари, сўз маърузаларни фақат трансляция қилиш устида кетар экан, бу турдаги ўқув фаолияти ўз устунлиги бўйича пассив характерга эга, у ўқувчилар сонининг кўпайиши билан фақат чуқурлашади.

Шундай қилиб, ўзининг моҳиятига кўра, анъанавий ва аудитория машғулотларини етказиб бериш ғоясидан ва уни замонавий ахборот-коммуникация воситалари ёрдамида таъминлашдан иборат бўлган масофавий таълимнинг трансляцияли модели ўзига маълум принципиал чекловларни олади.

Масофавий таълимнинг ҳар хил турларини солиштиришни яқунлар эканмиз, унинг “мухбирли” турининг дидактик модели белгилар мажмуи бўйича авваламбор катталар таълимига йўналтирилган бўлиб, педагог кадрлар малакасини ошириш тизимида масофавий таълимни жорий этишда қўл келади.

Ҳар қандай технологиянинг маъноси ва қўлланиш мақсади – жараёнини оптималлаштириш, ундан натижа учун зарур бўлмаган фаолият ва операцияларни чиқариб ташлашдир. Бунда ўқитиш технологиясининг ҳар бир элементига бир бутун таълим жараёнида ўзининг мақсадга мувофиқ жойи мос келади, ҳар бир технологик амал, ҳар бир технологик ҳаракат уни оптималлаштириш масаласини ҳал қилишда ўзининг аниқ ўрнига эга.

Шундай қилиб, таълим технологияси – таълим жараёнини лойиҳалашнинг, агар бажарилса, режалаштирилган натижага эришишни кафолатлайдиган технологик амалларининг тартибланган тизимидир.

Масофавий таълимда қўлланиладиган ахборот-коммуникацион технологияларга келинса, уларнинг мазмуни педагогиканинг махсус мақсадларидан узоқдир. Қўлланиш соҳаларидан қатъи назар, улар ахборотни йиғиш, қайта ишлаш, сақлаш, тарқатиш, акс эттириш ва фойдаланишнинг универсал технологиясидир. Таълимга улар фақатгина педагогик мақсадларга эришишни таъминлаш учун, таълим жараёнида қўлланилиши лозимлиги сабабли алоқадордир.

Масофавий таълим тушунчаси ва моделларининг таҳлили қуйидаги хулосаларга келиш имконини беради:

Масофавий таълим — бу таълимнинг ташкилий-дидактик шакли бўлиб, бошқа шакллардан асосан билвосита амалга ошириладиган таълим коммуникацияси усули ва характери билан фарқ қилади.

Масофавий таълимда қўлланиладиган ахборот-коммуникация технологиялари унинг технологик жараён, таълим жараёнини ташкил этиш моделига боғлиқ ҳолда нисбий вазни ўзгарадиган воситалари ҳисобланади.

Хулосалар

Юқоридагилардан келиб чиқиб хулоса қилиш мумкинки, мустақил таълим касбий-педагогик фаолиятга нисбатан адаптив ёки продуктив функцияни бажариши мумкин. Мустақил таълимнинг адаптив функцияси муайян шароитларда касбий масалаларни ечишга қаратилган, продуктив функция эса, педагогнинг продуктив фаолиятининг асосини ташкил этадиган янги мотивлар, қобилиятлар, муаммоларни шакллантиришдан иборат.

Мустақил таълим педагогнинг касбий-шахсий ривожланиши босқичи билан боғлиқ бўлган муайян мазмунга, ички ташкилот ва процессуал динамикага эга, улар эса мустақил таълимнинг йўналганлиги, мақсадлари, воситалари, методлари ва вазифаларида ўз аксини топган.

Таълим муассасасида курсли ўқитиш, мустақил таълим ва методик ишларнинг синтези, педагогларнинг ҳамда Ўрта махсус, касб-хунар таълими тизимининг объектив эҳтиёжларини ҳисобга оладиган таълим дастурларининг шакллари ва турларининг очиклигини, ўзгарувчанлигини, вариативлигини таъминлайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Педагог кадрларни тайёрлаш, халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2017 йил 26 сентябрдаги ПҚ-3289-сон, “Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида” 2017 йил 30 сентябрдаги ПҚ-3305-сон қарорлари.
2. Тихонов А.Н., Иванников А.Д. Технологии дистанционного обучения // Высш. образование в России. – №3 М.: 1994.
1. Sayfullayeva, D. A., Tosheva, N. M., Nematova, L. H., Zokirova, D. N., & Inoyatov, I. S. (2021). Methodology of using innovative technologies in technical institutions. Annals of the Romanian Society for Cell Biology, 7505-7522.

2. Zokirova, D. N. (2021). Goals And Objectives Of Organizing Independent Work Of Students. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 3(01), 179-182.
3. Химматалиев, Д. О., & Мукимов, Б. Р. (2019). Интегрированный подход к формированию коммуникативной компетентности учителя профессионального образования. Сборник научных статей по итогам работы Международного научного форума, 91.
4. Зокирова, Д. Н. (2021). Integration Of Professional And Educational Disciplines Into Training Of Self-Learning Motivated Students. Современное образование (Узбекистан), (6), 24-28.
5. Nematillaevna, Z. D. (2021). Problems in providing independent learning education and ways to prevent them. *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(1), 1431-1436.
6. Химматалиев, Д. О. (2016). Интеграция научных знаний при подготовке к профессиональной деятельности будущих учителей профессионального образования. ГОСУДАРСТВО И ШКОЛА, 50.
7. Otamirzaev, O. U., & Zokirova, D. N. (2019). PROBLEMS ARISING WHEN APPLYING THE “BOOMERANG” METHOD IN THE COURSE OF TRAINING AND METHODS FOR THEIR ELIMINATION. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, 1(11), 270-274.
8. Usubovich, O. O., & Ne'matillaevna, Z. D. (2022, April). INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANIB TALABALARNING MUSTAQIL FIKRLASHLARINI SHAKLLANTIRISH. In *E Conference Zone* (pp. 101-105).
9. Химматалиев, Д. О., & Файзуллаев, Р. Х. (2017). Современные инновационные технологии в профессиональном образовании: портфолио. ЗДОРОВЬЕ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ, 140.
10. Зокирова, Д. Н. (2021). Талабаларга Мустақил Ўрганишга Ундовчи Таълим Беришда Касбий Ва Умумтаълим Фанларининг Интеграцияси. Современное образование (Узбекистан), (6 (103)), 24-28.
11. Usubovich, O. O., & Ne'matillaevna, Z. D. (2022). Methodology of using connecting elements of science in the organization of independent work of the

science of hydroelectric power stations. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(3), 654-661.

12. Химматалиев, Д. О., & Зокирова, Д. Н. (2022). НАЗАРИЙ ЭЛЕКТРОТЕХНИКА ФАНИНИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ТАРКИБИ АСОСИДА РЕЖАЛАШТИРИШ ВА УЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ. Eurasian Journal of Academic Research, 2(3), 630-638.
13. Очиллов, А. (2022). ТАЪЛИМДА ИННОВАЦИОН ЖАРАЁНЛАР. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 1(4), 16-19.
14. Usubovich, O. O., & Nematillaevna, Z. D. (2022). Problems Arising From the Use of the Case-Study Method and Methods of Their Prevention. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY, 3(6), 5-10.
15. Отамирзаев, О. У., & Зокирова, Д. Н. (2019). «Электр ёритиш» фанини ўқитишда «Бумеранг» методидан фойдаланиш. Современное образование (Узбекистан), (3 (76)), 37-41.
16. Мухамедова, Г. Б. (2022). ПРОФЕССОР-ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ КРЕАТИВ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(6), 289-293.
17. Зокирова, Д. Н. (2018). " ЭЛЕКТРОМЕХАНИКА" ФАНИ МИСОЛИДА АУДИТОРИЯДАН ТАШҚАРИДА МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШ ШАКЛЛАРИ. Научное знание современности, (5), 78-83.
18. Зокирова, Д. Н. (2018). " Электромеханика" фани мисолида аудиторияда ташкил этиладиган мустақил таълим шакллари. Научное знание современности, (4), 22-27.
19. Отамирзаев, О. У., Зокирова, Д. Н., & Вахобова, С. К. (2016). Талабалар мустақил ишини тўғри ташкил этиш ва баҳолаш орқали таълим самарадорлигини ошириш. Міжнародний науковий журнал, (5 (1)), 74-76.
20. Химматалиев, Д. О., Исакова, Н. Ш., & Гулрух, И. (2021). Таълим Муассасаларини Бошқариш. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 1(6), 328-331.
21. Усубовіч, О. О., & Зокірова, Д. Н. Mustaqil o'rganishga undovchi ta'lim berish usullari va ularning samaradorligi. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука», (1), 23.

22. Ne'matillaevna, Z. D. (2022). NAZARIY ELEKTROTEXNIKA FANINI O'QITISHDA O'QITISHNING ZAMONAVIY SHAKL VA METODLARIDAN FOYDALANIB TA'LIM SAMARADORLIGIGA ERISHISH. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(11), 33-36.

